

УДК 37.017

*Годлевська А. І.,
к. пед. н.,
доцент кафедри
соціальної педагогіки,
факультет соціально-
економічної освіти та управління
Національний педагогічний
університет
імені М. П. Драгоманова
(Україна, м. Київ)*

*Олійник І. С.,
магістр спеціальності
“Соціально-виховна робота”,
факультет соціально-
економічної освіти та управління
Національний педагогічний
університет
імені М. П. Драгоманова
(Україна, м. Київ)*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЯВИЩА

У статті розкриваються особливості багатогранного освітньо-виховного процесу сучасної школи, аналізується проблема виховного впливу соціокультурного середовища, організаційно-педагогічні умови школи. Акцентується увага на соціокультурній складовій цього

процесу, описуються провідні чинники впливу на особистість, що формується; різні підходи до формування особистості. Визначено сутність соціокультурного середовища як сукупності культурних цінностей, загальноприйнятих суспільством норм, законів, правил, наукових даних і технологій, якими володіє соціум і людина в ньому для ефективних дій і взаємодії з усіма компонентами життєвого середовища. У статті також розкривається сутність та особливості освітньо-виховного процесу сучасної школи як соціокультурного явища. Аналізуються способи створення виховного соціокультурного середовища сучасної школи. Особлива увага звернена на роль школи як організатора освітнього середовища розвитку особистості.

Ключові слова: *виховання, процес виховання, особистість, освітнє середовище, сучасна школа, освітньо-виховний процес.*

В статтє раскрываются особенности многогранного учебно-воспитательного процесса современной школы, анализируется проблема воспитательного влияния социокультурной среды, организационно-педагогических условий школы. Акцентируется внимание на социокультурной составной этого процесса, описываются основные факторы влияния на личность, которая формируется; разные подходы к формированию личности. Определена суть социокультурной среды как сукупности культурных ценностей, общепринятых обществом норм, законов, правил, научных данных и технологий, которым владеет социум и человек в нем для эффективных действий и взаимодействия со всеми компонентами жизненной среды. В статтє также раскрываются сущность и особенности процесса современной школы как социокультурного явления. Анализируются способы образования воспитательной социокультурной среды школы. Особенное внимание обращено на роль школы как организатора образовательной среды развития личности.

Ключевые слова: *воспитание, процесс воспитания, личность, образовательная среда, современная школа, образовательно-воспитательный процесс.*

The article reveals the peculiarities of the multifaceted educational and educational process of the modern school, analyzes the problem of the educational influence of the socio-cultural environment, organizational and pedagogical conditions of the school. The emphasis is on the sociocultural component of this process, the leading factors influencing the personality being formed are described; different approaches to

personality formation. The essence of the socio-cultural environment as a set of cultural values, commonly accepted by the society of norms, laws, rules, scientific data and technologies, which possesses the social and human in it for effective actions and interaction with all components of a living environment, are determined. The article also reveals the essence and peculiarities of the educational process of the modern school as a sociocultural phenomenon. Methods of creating an educational socio-cultural environment of a modern school are analyzed. Particular attention is drawn to the role of the school as the organizer of the educational environment of personality development.

Keywords: *education, process of education, personality, educational environment, modern school, educational and educational process.*

Сьогодні, коли відбуваються зміни та модернізації в галузі освіти, особлива увага звернена на роль школи як організатора освітнього середовища розвитку особистості. Світові тенденції розвитку середньої загальної освіти характеризуються переходом від традиційної репродуктивної моделі школи до розвиваючої конструктивної моделі, орієнтованої на результат. Обновилася й функція школи: не тільки навчання і виховання, але й соціалізація школяра, формування соціокультурних та життєвих компетентностей, розвиток соціально значимих якостей особистості. Мета освіти полягає у формуванні такої особистості, яка буде здатна отримувати глибокі знання, професійні навички, вільно орієнтуватися, самореалізовуватися, саморозвиватися і самостійно приймати правильні, морально-відповідальні рішення в умовах сучасного соціуму.

Метою статті є визначення сутності та особливостей освітньо-виховного процесу сучасної школи як соціокультурного явища в ракурсі дослідження проблеми “Освітньо-виховний процес школи як умова формування соціальної активності учнів”.

Значні результати у дослідженні теорії виховних систем, освітньо-виховних систем навчального закладу зробили вітчизняні та зарубіжні вчені О. Вишневський, В. Караковський, Л. Новікова, Н. Селіванова, В. Семиченко, Г. Сорока, М. Стельмахович, П. Степанов, Б. Ступарик та ін. Визначені структура, характеристика, роль середовища в особистісному розвитку, його функції та способи організації (Н. Авдеева, А. Петровський, В. Ясвін). Вивченням середовища конкретного типу освітньої установи займалися Н. Гейжан, Г. Ковальова, Л. Редько та ін.

Освітньо-виховний процес навчального закладу – це складне багатоаспектне утворення, що охоплює сукупність зовнішніх умов, в яких

відбувається навчально-виховний процес, здійснюється освітня діяльність, забезпечуються активні виховні процеси та взаємовідносини. Спеціально організоване освітнє середовище з його структурованою системою соціально-педагогічних чинників і умов є простором для становлення та розвитку особистості дитини. Освітньо-виховна система сучасної школи розглядається як ціле, як самоорганізуюча система, в якій основною метою є включення підростаючого покоління в життя суспільства, його розвиток як творчих, активних особистостей, здатних успішно жити і працювати в ринкових умовах.

Як відомо, процес виховання – система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Його специфіка полягає насамперед від його цілеспрямованості. Залежно від мети він стає систематичним і послідовним, не допускає хаотичності у проведенні виховних заходів. Як зазначає відомий вчений Л. Виготський, “особлива роль у формуванні людської особистості належить шкільному вихованню, оскільки цілеспрямований виховний вплив на неї передбачає не лише виховання позитивних якостей, а й подолання наслідків впливу негативних об’єктивних чинників” [2, с. 127].

Науковцями, практиками-педагогами сучасна школа у соціокультурній ситуації розглядається як фундаментальна соціокультурна база для виховання та розвитку дітей. На думку науковця І. Підласого, “для успішної реалізації окреслених завдань необхідно створити комплекс практико-зоорієнтованих програм, систем виховної роботи та інших засобів педагогічної взаємодії та педагогічного впливу на вихованців. Розробка комплексу педагогічних засобів, які сприятимуть соціокультурному розвитку підлітків включає: визначення вмісту педагогічної діяльності; пошук інноваційних педагогічних технологій, методів, прийомів, форм організації освітнього процесу; моделювання педагогічного простору соціокультурного розвитку та визначення його основних якостей та характеристик” [9, с. 54].

Аналіз наукових джерел у ракурсі теми дослідження показав, що формування всебічно розвинутої особистості, здатної до самовизначення в сучасній соціокультурній ситуації, є актуальною проблемою системи освіти. Ми вважаємо, що необхідні нові моделі освіти, нового рівня підготовки спеціалісти, нові технології, методи та форми діяльності у проведенні освітнього процесу. Особливо в період трансформаційних змін у суспільстві, коли відбувається швидка зміна цінностей і стереотипів, більшість соціальних інститутів уже не виконують необхідну для суспільства роль у формуванні особистості [4].

Тому потрібний такий соціальний інститут, який уже сьогодні був би готовим компенсувати втрати в сфері соціалізації і формування особистості. На наш погляд, таким інститутом може бути загальноосвітня школа, але сучасна школа нового типу, яка, з одного боку, забезпечує передачу традицій і цінностей, а з іншого – виробляє нові способи розвитку дітей і підлітків, здатних до самовизначення та самоідентифікації в сучасній соціокультурній ситуації. “Система освіти, – вважає науковець Є. Бачинська, – має культурно-гуманістичну спрямованість і може в складний період суспільних змін формувати людину, здатну адекватно осмислити те, що відбувається і створювати інноваційну модель “проекту особистості” у відповідності до власної життєвої позиції. У процесі формування особистості основним завданням такої школи є її соціалізація. Соціалізація – це процес становлення та розвитку особистості, що передбачає засвоєння індивідом впродовж усього свого життя соціальних норм, культурних цінностей, зразків поведінки, які дозволяють успішно функціонувати в цьому суспільстві” [1, с. 79].

Отже, соціокультурне середовище – це сукупність культурних цінностей, загальноприйнятих норм, законів, правил, наукових даних і технологій, якими володіє соціум і людина в соціумі для ефективних дій і взаємодій з усіма компонентами життєвого середовища (природний, людський, техногенний, інформаційний компоненти). Також в науково-педагогічній літературі тлумачення соціокультурного середовища дослідники пов’язують з його комунікативно-інформаційним компонентом (художні твори, продукція мас-медіа, соціальна діагностика тощо).

Виховний вплив соціокультурного середовища на учнів необхідно безпосередньо адаптувати до навколишньої дійсності з позиції ціннісних орієнтацій, чому сприятиме взаємодія школи і соціокультурного середовища, що включає в себе адміністративний, освітній (шкільний і позашкільний), сімейно-побутовий, профорієнтаційний і особистісний компоненти.

Досліджуючи простір освіти з точки зору її основного суб’єкта, науковець М. Кисіль визначає, що організаційно-педагогічними умовами взаємодії школи та соціокультурного середовища з метою виховання учнів є:

- гуманізація відносин в соціокультурному середовищі шляхом входу педагогів у соціокультурне середовище; педагогізація соціокультурного середовища шляхом розширення співробітництва школи з батьками, випускниками та громадськістю;

- реалізація ідеї безперервності у вихованні дитини на основі взаємодії школи з усіма компонентами соціокультурного середовища [5].

Відомий науковець Н. Волкова вважає: "...безпосереднім гарантом всебічного виховання дітей, розвитку їх творчого потенціалу, збереження фізичного та психічного здоров'я за результатами дослідження продовжує залишатися, незважаючи на кардинальні зміни у суспільній свідомості, – школа. Саме вона знаходиться у територіальній близькості до дитини, режим її роботи стабільний, реалізовані функції зрозумілі як дітям, так і батькам, громадськості, зміст діяльності регламентується державою і має варіативну частину, що дозволяє повніше задовольняти потреби дітей і батьків. Дитина живе і розвивається в певному соціокультурному середовищі. Школа, вчитель, однокласники, спортивні секції, будинки дитячої та юнацької творчості, бібліотека, батьки і навіть приятелі у дворі – все це складає соціокультурне середовище сучасного школяра. Однак дуже багато установ, які раніше допомагали у виховному процесі, сьогодні відійшли на другий план, а то й зовсім перестали здійснювати будь-який вплив на формування особистості. Так, бібліотеки з приходом в наше життя інтернету і електронних книг втратили своє первинне значення. А музичні та художні школи, спортивні секції, об'єднуючи в групи за інтересами, допомагають дітям не тільки реалізувати свої здібності, а й дають можливість для спілкування. Однак, як правило, спілкування відбувається тільки в рамках заняття. Попри те, що людина розвивається у взаємодії з навколишнім середовищем, досвід її життя є індивідуальним надбанням, а процес формування особистості – завжди неповторний" [3, с. 195].

Відомо, що сучасна педагогічна наука вважає сутністю процесу виховання організацію життя та дозвілля вихованців, формування в них стійких форм поведінки у суспільстві через засвоєння умінь, навичок і звичок. Специфічною ознакою та характерною особливістю виховання є його цілеспрямованість і загальнолюдський характер. На думку науковців Н. Гуріна, А. Семенової, загальна мета виховання "полягає у формуванні соціально активної, гуманістично спрямованої особистості, яка у своїй життєдіяльності керується як загальнолюдськими, так і культурно-національними цінностями, тобто має людський та національний характер" [7, с. 49].

Зрозуміло, формування особистості засобами навчання здійснюється впродовж усього життя: навчаючись, оволодіваючи знаннями, особистість пізнає закономірності існування матеріального світу; зокрема, вивчаючи блок гуманітарних дисциплін, школяр пізнає різні

цивілізації та безпосередній розвиток самої людини у процесі взаємовідносин між іншими людьми в колективі, суспільстві.

Ми погоджуємося з точкою зору дослідника І. Сороки: "...оволодіння знаннями сприяє тому, що в особистості виробляються нові якості та властивості, які, у свою чергу, впливають на її розвиток. Нові досконаліші форми засвоєння знань дають можливість краще коригувати й розвивати саму особистість. Так за допомогою навчання відбувається процес формування особистості. Однак у багатоаспектному і складному процесі формування особистості досить проблематично виокремити засоби навчання від засобів виховання. Тому, що вони зазвичай виступають в органічній єдності" [10, с. 34].

Загальнолюдський характер виховання визначає, що особистість повинна усвідомлювати себе як частинку всієї планети, як елемент ноосфери і розуміти відповідальність за свої вчинки перед близькими й далекими, знайомими і незнайомими людьми, вміти співвідносити загальнолюдське, національне й особисте. Основу загальнолюдського виховання людини складає концепція глобальної освіти, освіти впродовж життя, яка є досить популярною у багатьох країнах світу [7].

Автори підручника педагогіки вищої школи В. Андрущенко, І. Бех, І. Волощук розглядають "виховання на принципах глобалізму, яке має за мету прилучити вихованців до культури, звичаїв і традицій різних народів та національностей, формувати на цих засадах загальнолюдську свідомість, планетарне мислення, толерантне ставлення до інших людей та прояв дружніх почуттів. Формування цілісної, всебічно розвинутої особистості повинно базуватися на основних правах і духовних цінностях, до яких відносяться:

- вітальні цінності (право на життя);
- валеологічні цінності (право на здоров'я);
- ліберальні цінності (право на освіту, свободу);
- прагматичні цінності (право на працю);
- приватні цінності (право на особисту власність);
- гностичні цінності (право на пізнання);
- комунікативні цінності (право на спілкування);
- інформаційні цінності (право на доступ до інформації);
- креативні цінності (право на творчість);
- калокративні цінності (право на всебічний розвиток)" [8, с. 78].

Проаналізоване нами вище свідчить, що головними цілями та завданнями виховного процесу в сучасній школі повинні бути:

- орієнтація на духовно збагачену особистість, як альтернатива функціонуючим односторонньо інтелектуалістичним моделям шкіл.

Звідси основне завдання вихователя – допомогти дитині створити гармонію між тілесно-фізичним і духовним;

- виховання повинно бути вільним; кожна дитина має пізнати світ і знайти в ньому своє місце, не перестаючи його любити; школа має забезпечити простір вільним та природним проявам особистості дитини; свобода дитини повинна бути обмежена лише інтересами колективу;

- основна увага педагогів повинна надаватися моральному вихованню особистості учня з пріоритетом загальнолюдських цінностей, де провідна роль належить сім'ї; недопустиме лише формальне засвоєння моральних правил; істинно моральній поведінці може навчити лише саме життя, тобто конкретний життєвий досвід дитини; завдання школи – так побудувати діяльність, щоб сама її організація виховувала дітей у дусі високої моральності;

- забезпечення індивідуального підходу у вихованні, що ґрунтується на власному виборі дитини, а звідси – побудова виховання на висновках з наукового аналізу результатів спостереження та вивчення дитини.

Отже, всебічно і гармонійно сформована особистість є метою цивілізованого суспільства. Тому сучасна школа постійно вимагає переосмислення системи виховання співвідносно умов розвитку суспільства, зокрема, оновлення змісту, форм і методів педагогічної роботи; становлення особистості на основі гуманізації її життєдіяльності, створення умов для її самореалізації у різних видах творчої діяльності.

Сучасна освіта, крім надання знань, здатності самостійно засвоювати знання, оволодівати потрібною інформацією та творчо осмислювати її, покликана навчити молоду людину критично і творчо мислити, використовувати знання у професійній, суспільно-політичній діяльності. Освіта наповнює людину духовністю, змушує її замислюватися над сутністю і цінностями свого існування; окреслює основні контури світу справжньої, а не масової культури, де добро і краса не менш важливі для життя, чим матеріальний добробут і пріоритети сучасного життя. У свою чергу, лише освічена, творча людина може бути здатною до змін, до інновацій, до системного інноваційного мислення, усвідомлених і цілеспрямованих дій; стати активним суб'єктом суспільних відносин.

Саме тому процес навчання, виховання та розвитку всебічно розвиненої особистості сьогодні розглядають як єдиний педагогічний процес, який сучасна педагогічна наука називає педагогічною технологією формування особистості.

Література:

1. *Бачинська Є. М.* Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні / Є. М. Бачинська // Педагогіка і психологія. – № 1 (54). – 2007. – С. 79–88.
2. *Волкова Н. П.* Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2003. – 576 с.
3. *Выготский Л. С.* Развитие личности и мировоззрение ребёнка // Психология личности : тексты / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 5. – С. 126–128.
4. *Иванов А. В.* Социально-педагогическая поддержка ребёнка в культурной среде образовательного учреждения : монография / А. В. Иванов. – М. : АПКиППРО, 2008. – 136 с.
5. *Кісіль М. В.* Простір освіти з точки зору її основного суб’єкта / М. В. Кісіль // Вісник Черкаського університету. – Серія “Педагогічні науки”. – 2006. – Вип. 88. – С. 138–141.
6. *Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула.* – 2-ге вид., виправ., доп. – К. : Академвидав, 2006. – 520 с.
7. *Основи психології і педагогіки : навч. посіб./ А. В. Семенова, Р. С. Гурін ; за ред. А. В. Семенової.* – К. : Знання, 2007. – 341 с.
8. *Педагогіка вищої школи / В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук та ін ; за ред. В. Г. Кременя, В. Андрущенко, В. І. Лугового.* – К. : Педагогічна думка, 2009. – 256 с.
9. *Підласий І. П.* Діагностика та експертиза педагогічних проєктів / І. П. Підласий. – К., 1998. – 191 с.
10. *Сорока Г. І.* Сучасні виховні системи та технології : навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів / Г. І. Сорока. – Харків, 2002. – 128 с.